

Godbidder og sidegevinster

– hvad sygehusarkivet også gemte

Af Aja Høy-Nielsen

Jeg var godt i gang med at skrive en biografi om Emil Cold, Esbjerg Sygehus' overlæge fra 1900 til 1935. Alt var såre godt. Jeg havde fået adgang til sygehusarkivet, og målbevidst kastede jeg mig over arbejdet. Under den fokuserede søgning efter Cold-relevante arkivalier, blev jeg – indrømmet – ramt af en slags arkival forførelse, en tendens til lykkelig fortabelse i sidesporens vildveje, for arkivet gemte på mange overraskelser. Denne artikel er således en slags metahistorie i forhold til bogen om Cold.

Arkivet var meget større, end jeg havde forestillet mig. Det var placeret på loftet over det gamle sygehus' hovedbygning i Østergade og i en lagerbygning på Marievej. Det var tydeligt, at arkivet havde været flyttet mange gange, for de store protokoller lå eller stod sådan lidt »hulter til bulter« på reolerne og i transportkasserne. De mange løse papirer og sagsmapper var lagt i kasser.

Under min ansættelse på Centralsygehuset i Esbjerg skrev jeg i 1974 min første artikel om sygehusets historie til personalebladet »Håndslaw«. Dengang fik jeg indtryk af, at der eksisterede et gammel og velordnet arkiv på sygehusets loft. Men 25 år senere, i 1999, så det noget anderledes ud. I forbindelse med indsamling af materiale til min biografi om Cold fik jeg af sygehusledelsen adgang til sygehusarkivet, der omfattede den administrative del fra 1909, det lægelige fra 1894 og det sygeplejemæssige fra 1910. Af praktiske grunde fik jeg min egen nøgle til loftarkivet, så jeg kunne komme og gå efter behov.

Loftet overraskede

Da jeg åbnede døren lettede to duer og dermed tabte de endnu en klat. Dem var der mange af på gulvet og ned ad arkivalierne. Her oppe under taget lå det administrative og sygeplejemæssige arkiv. For at få et overblik over de mange reoler og kasser fyldt med bøger og papirer åbnede jeg protokol efter protokol. Da jeg nu havde dem i hånden, kunne jeg ligeså godt ordne dem efter indhold, som f.eks. hovedbøger i en bunke, kassebøger i en anden, administrative beretninger til Esbjerg Byråd i en tredje osv. Samtidig noterede jeg også, hvilke protokoller der var, og hvad de indeholdt. Men på grund af duefjerene og støvet var det ikke muligt at opholde sig i rummet i mere end 20-30 minutter af gangen. Efter aftale med ledelsen kunne jeg tage de ønskede

Sygehusarkivet under opstilling. Foreløbig er der pakket 650 arkivkasser. Foto privat.

Marts 1897		
Jensen	Sine	1
Jensen	Sine	2
Jensen	Sine	3
Jensen	Sine	4
Jensen	Sine	5
Jensen	Sine	6
Jensen	Sine	7
Jensen	Sine	8
Jensen	Sine	9
Jensen	Sine	10
Jensen	Sine	11
Jensen	Sine	12
Jensen	Sine	13
Jensen	Sine	14
Jensen	Sine	15
Jensen	Sine	16
Jensen	Sine	17
Jensen	Sine	18
Jensen	Sine	19
Jensen	Sine	20
Jensen	Sine	21
Jensen	Sine	22
Jensen	Sine	23
Jensen	Sine	24
Jensen	Sine	25
Jensen	Sine	26
Jensen	Sine	27
Jensen	Sine	28
Jensen	Sine	29
Jensen	Sine	30
Jensen	Sine	31

Marts 1897. Vågekonerne Jensen, Jepsen, Andersen, Sine og Høi på nattevagt.

Foto privat.

arkivalier med hjem og fik en aftale i stand om efterfølgende at nedpakke dem til overflytning til Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

»De Blå Bude«

Udstyret med en anden nøgle og kode til flyttefirmaet »De Blå Bude« på Marievej i Esbjerg havde jeg fået adgang til det lægelige arkiv, der var placeret i lejede lokaler bag værkstedet for flyttebilerne. Nogle gange måtte jeg forcere chassiet fra en lastbil for at kunne åbne skydedøren til sygehusarkivet, og andre gange gik lastbilernes motorer i tomgang, mens Radio Victor gjaldede ud over rummene. Her var der ingen duer trods huller i taget, men i stedet hensigts-

mæssigt placerede spande og plastkasser til regnvandet. Imellem gamle skriveborde, garderobeskabe og operationslejer var transportkasserne sat rundt om på gulvet, og tilsammen indeholdt de 50 års kirurgiske patientjournaler og diverse ind- og udskrivningsprotokoller. Talrige sorte journalkasser var stablet langs væggene med journaler fra medicinske og radiologiske patienter. Efter en hurtig gennemgang tog jeg de ønskede arkivalier med hjem. Med hjælp fra Byhistorisk Arkiv blev resten pakket ned i flyttekasser. Det blev til ca. 140 kasser inklusive de 10 fra sygehusloftet. I efteråret 2009 vil sygehusarkivet være færdigregistreret og opstillet til brug for fremtidens forskere, eller for andre med et særligt ærinde.

Under arbejdet med arkivalierne fandt jeg nogle sager, som var overraskende og interessante at finde i sygehusarkivet. Nogle af dem blev anvendt til artikler, mine sidegevinster. Andet materiale kastede lys over områder, som var meget lidt belyst, mine såkaldte godbidder.

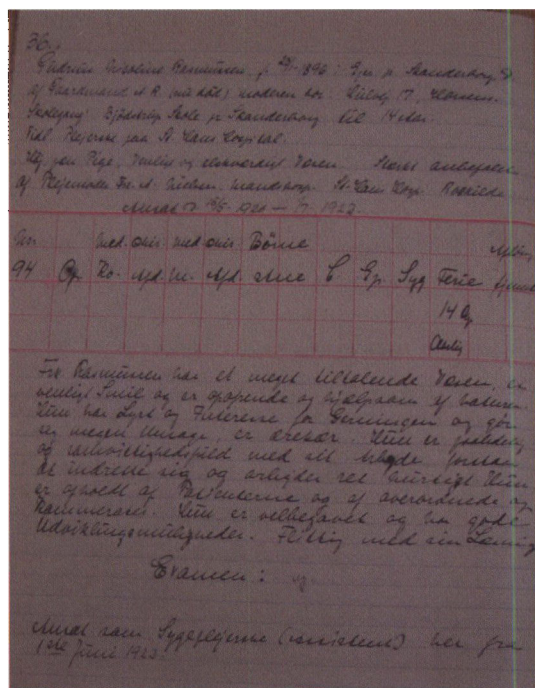
Vagtbogen for vågekoner

Vagtbogen var spændende, for her fandtes oplysninger om, hvad kvinderne hed, og hvordan de arbejdede i årene 1897-1903. Med den i hånden åbnede der sig en verden af viden om vågekones tilstedeværelse i sygehuset. Historisk har vågekonerne fyldt ganske lidt, men uden disse kvinder kunne sygehusene ikke fungere, heller ikke i Esbjerg. På det lille epidemisygehus på Baunehøj i Esbjerg var der i årene 1894-1899 en fastansat sygeplejerske og to sygeplejeelever til at varetage plejen af fire kirurgiske patienter i den ene bygning og 24 patienter med smitsomme sygdomme – f.eks. difteri, tyfus, kighoste og skarlagensfeber – på epidemiafdelingen i den anden bygning. Men uden staben af vågekoner var det ikke muligt at passe patienterne i døgnets 24 timer hver dag året rundt. Vagtbogen for

vågekoner fortæller om disse kvinders arbejde. Hver nat var der mindst en kone på vagt på epidemiafdelingen. Hvis der var indlagt patienter med mere end en smitsom sygdom som f.eks. difteri og kigkoste, var der to vågekoner på vagt. Visse nætter var der fire koner på vagt, som hver varetog plejen af en gruppe patienter med samme sygdom. Det fremgår også af vagtbogen, at nogle af kvinderne tjente lidt ekstra ved at reparere tøj om natten, og at andre sluttede nattevagten med morgenrengøring, inden de gik hjem. De mødte på arbejdet kl. 20 og vågede til 7-tiden om morgenen. En af dem var den faste vågekone, mens de andre var løst ansatte. De gik hjemme og ventede på, at sygehuskarlen kom med bud efter dem, eller de sendte et af deres børn hen for at spørge, om deres mor skulle møde igen om aftenen. Ifølge vagtbogen var der i året 1897 mindst 17 kvinder, som var vågekoner. Madam Larsen blev efter få måneders vagter kaldt Sine, som det fremgår i oversigten for marts 1897. Sine Larsen var 39 år og gift med en mælkehandler og havde fire små børn ved sin tiltrædelse. Hun blev benyttet som vågekone i tre år og fik i løn 1,50 kr. samt kosten pr. nat. I Vagtbogen for årene 1897-1903 gjorde 41 kvinder tjeneste, hvoraf det har været muligt at identificere de 22 via skatte-mandtalslisterne fra 1899 og de efterfølgende år. De fleste af kvinderne var gifte og var mellem 30 og 45 år med tre, fire børn. Deres mænd var arbejdsmænd, flere var mælkehandlere og enkelte håndværkssvende. Enkelte var enker og ganske få var ugifte. Efter 1910 ophørte sygehuset med at bruge faste vågekoner, og flere af dem fortsatte som privatsygeplejersker i byen og annoncerede i avisen eller senere i telefonbogen.¹

»Frk. Rasmussen har et tiltalende væsen«

Oversygeplejerske frk. K. Johanne Nielsen havde gjort et notat om sit første indtryk af Frk.

Sygeplejeelev nr. 94. Gudrun Nikoline Rasmussen. F.d. 23. januar 1896. Uddannelsen sluttede med eksamenskarakteren UG. Foto Privat.

Rasmussen ved henvendelsen i 1920 om at blive optaget som sygeplejeelev ved Esbjerg Kommunes Sygehus. Efter gennemført uddannelse blev samme frk. Rasmussen fastansat og forblev ansat ved sygehuset frem til 1960. Hun blev kendt under navnet Gudde, og var elsket af patienter og elever.

Alle sygeplejeelever blev indskrevet i protokollen med navn, fødselsdag og skolegang. Forældrenes erhverv var også nævnt. Oversygeplejersken noterede desuden, om eleven var anbefalet og af hvem og afrundede med et første indtryk af ansøgeren. Ved gennemgang af protokollen er det tydeligt, at oversygeplejersken foretrak høje, slanke, dannede og pæne piger

med et tiltalende væsen. Der var langt imellem optagelse af »store bondepiger«. Det fremgår også, på hvilke afdelinger eleven havde gjort tjeneste. Hos alvorligt syge elever, f.eks. ved tuberkulose, kan man følge, hvordan elevens uddannelsesforløb efterfølgende var tilrettelagt, så det var muligt at gennemføre uddannelsen. Ved afslutningen af uddannelsen skrev oversygeplejersken et vidnesbyrd, som blev underskrevet af overlæge Cold. Det gode vidnesbyrd sikrede sygeplejersken optagelse i Dansk Sygeplejeråd og kunne også bruges som anbefaling til fremtidige ansøgninger. Til hver elev var der knyttet en sagsmappe, hvori elevens ansøgning forelå, lægens erklæring om elevens egnethed til »den anstrengende gerning«, samtlig udtalelser fra afdelingspraktikkerne samt indstillingen til medlemskab af Dansk Sygeplejeråd. Elevprotokollerne i Esbjerg adskiller sig tydeligt fra tilsvarende protokoller på Varde og Ribe Sygehuse – og formodentlig også fra andre provinssygehuse – ved deres fyldige omtale af den enkelte elev.²

Hjertinghjemmet

I sygehusforvalter Larsens sygekassearkiv, som også befandt sig på loftet, lå to årsberetninger fra Foreningen til oprettelse af et rekonvalescentshjem for Kvinder af den arbejdende og tjenende Klasse. På forsiden var der en nydelig tegning af et stråtækt hus. Ingen på Esbjerg Byhistoriske Arkiv vidste umiddelbart noget om et Hjertinghjem, måske havde det ligget på en lokalitet i Sønderjylland. Det viste sig imidlertid, at hjemmet lå i Hjerting nord for Esbjerg, hvor foreningen fik foræret en byggegrund af konsul Breinholt og ved indsamlede midler efterfølgende fik bygget et rekonvalescenthjem i 1924. Bestyrelsen bag hjemmet tilhørte en kreds af kendte filantroper med tilknytning til Diakonissestiftelsen i København. Sygehusforvalter

Larsens ihærdige arbejde for at få sygekasserne interesseret i sagen gjorde, at det var muligt at nedsætte opholdsbetalingen for kvinderne til en fjerdedel af døgnprisen, nemlig 1 kr. Overlæge Cold, Esbjerg Sygehus, påtog sig opgaven at være tilsynsførende. Mellem sygehusets gamle byggesager befandt sig også Hjertingshjemets byggesag med licitation, forvalterens korrespondance med sygekasserne samt kvindernes ansøgninger. Hjemmet blev solgt i 1932 til Københavns Kommunes Lærerindeforening og blev til Annekset ved deres koloni i Hjerting. Min nysgerighed efter at kende foreningens forhistorie medførte en rejse til Det Kongelige Bibliotek i København, og da jeg var i byen blev Københavns Lærerforenings Kolonikontor også besøgt med henblik på foreningens køb af Hjertinghjemmet og stedets videre historie.³

Forvalter Larsens kladdebog

Forvalter Larsens kladdebog var lille og uanselig, og indholdt tilsyneladende kun forventelige optegnelser om udlæg for sygeplejeelevernes fragt, forskud på løn, køb af frimærker samt betaling for udenbys telefonsamtaler og afsendte telegrammer. Men der var også godbidder. Det fremgik f.eks., at det altid var den samme afdelingssygeplejerske, der skulle have forskud på næste måneds løn. Det var næppe uden sammenhæng med, at det var selvsamme, der for egne midler gik i byen og købte lækkerier til patienterne i sin afdeling. Min interesse blev også vakt for de mange noterede udenbys telefonsamtaler og telegrammer, der blev sendt af oversygeplejerske K. Johanne Nielsen til Dansk Sygeplejeråds formand i årene 1918-1919. Baggrunden måtte findes i Dansk Sygeplejeråds arkiv. Heri fremgår det, at Frk. Nielsen var blevet inviteret af Dansk Sygeplejeråd til at deltage i udarbejdelse af en ny sygeplejerskeuddannelse i samarbejde med Centralforeningen af Hjem-

mesygeplejerskeforeninger uden for København. Forslaget blev forelagt Medicinalkommissionen i 1919 med henblik på godkendelse og efterfølgende statsanerkendelse. Desværre blev forslaget underkendt af Centralforeningens egne lokalformænd. Men den foreslåede uddannelse blev iværksat i Esbjerg fra 1919. Først i 1932 blev arbejdet med sygeplejerskernes uddannelse genoptaget af Dansk Sygeplejeråd og Sundhedsstyrelsen, og frk. Nielsen genindtrådte i udvalgsarbejdet. Om sin medvirken og store betydning for sygeplejerskeuddannelsen i Danmark i 1933 er hun tavs i sine erindringer. De gamle sygeplejersker, som Gudde Rasmussen og andre jeg talte med i løbet af 1990'erne, kendte ikke specifikt til frk. Nielsens medvirken. Et andet indicium på oversygeplejerskens betydning for sygeplejesagen findes i socialinspektør Jespersens tale til frk. Nielsen ved hendes afsked i 1943, hvor han sluttede med: »... og i Deres egenskab af leder af uddannelsesudvalget, som det kaldtes, var det Dem, der angav de retningslinier, som Sundhedsstyrelsen senere anerkendte som grundlag for autorisation til den danske sygeplejestand«.⁴

»Katastrofeplan«

Sådan stod der på forsiden af et foldet folieark, skrevet med oversygeplejerske frk. Nielsen håndskrift og dateret den 30. maj 1943. Det var dagen før hun gik på pension, så planen lå klar til hendes efterfølger, hvis katastrofen indtraf med bombning af Esbjerg. Materialet beskriver den deltagende personkreds og dens funktioner. Det drejede sig om sygehusets egne sygeplejersker og elever, Danske Kvinders Beredskab (DKB), samaritterne under Røde Kors, de gifte og hjemmegående sygeplejersker samt de to pensionerede sygeplejersker. Det ikke fast-ansatte personale var nævnt i den rækkefølge, de skulle give møde ved alarmeringen. De kvinder, der

Fra den ældste indskrivningsprotokol. Patient nr. 1 var den 7-årige Alfred Valdemar Nielsen, som blev indlagt den 9. januar 1894 med difteri. Foto privat.

havde små børn, stod som reserver og skulle indkaldes til sidst. Esbjerg var inddelt i zoner med hver sit lazaret på en lokal skole. Hvert sted skulle bemandes med en afdelingssygeplejerske, to sygeplejeelever samt en til to fra henholdsvis DKB og Røde Kors. På Esbjerg Sygehus skulle så mange patienter som muligt udskrives og afdelingerne bemandes med førsteassistenterne som ledere med hjælp af de yngste elever samt kvinder fra DKB og Røde Kors. De to pensionerede sygehussygeplejersker skulle gøre nattjeneste, og frk. Nielsen ville selv stå til rådighed med hjælp til røntgenfotografering og narkose. Nødhos-

pitalet i sygehusets kælder med operationsstue var også klar til ibrugtagning.

Katastrofeplanen indeholdt også Statens Luftværnsvæsens vejledninger om brandbomber, sennepsgasser mv. samt papirer til identificering af tilskadekomne og døde. Materialet venter på at blive gennemgået nøjere.⁵

En stor tak til de tidligere forvaltere og over-sygeplejersker, senere inspektører og forstanderinder, der efterlod deres papirer og som andre undlod at kassere, selvom de strengt taget ikke hørte ind under arkivloven.

Noter

- 1 Om vågekonerne og privatsygeplejerskerne kan der læses i Aja Høy-Nielsens bog »Sygeplejersker i en provins – træk af sygeplejens historie og professionalisering i Esbjerg i årene 1890-1925«. Udg. af Dansk Sygeplejeråd 1999.
- 2 Esbjerg Byhistoriske Arkiv Æ12. Esbjerg Kommunes Sygehus Arkiv. Elevprotokoller 1910-194 samt i omslag elevernes private papirer.
- 3 Høy-Nielsen, Aja: »Hjertinghjemmet – et rekonvalescent-hjem for Kvinder af den arbejdende og tjenende Klasse 1924-1931«. Fra Ribe Amt 2004. Høy-Nielsen, Aja: »Da københavnerpigerne kom til Hjerting – pigekolonierne 1925-1984«. Fra Ribe Amt 2005 s. 47-54.
- 4 Dansk Sygeplejeråds arkiv. Arkivsag 09. Statsautorisation.

Protokol over Forhandlinger inden for det af Centralforeninger af Sygeplejevirksskaber uden for København og »Dansk Sygeplejeråd« nedsatte Fællesudvalg til Affattelse af en fællesindstilling til Medicinalkommissionen angående Sygeplejerskers Uddannelses og Statsautorisation. 1919-1920. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Kragelund, Tobiasen T. Manuskriptsamling. Over-sygeplejerske K. Johanne Nielsen, Esbjerg Kommunes Sygehus. Dagbladet Vestkysten, den 1. juni 1943. Om frk. Nielsens betydningen for Dansk Sygepleje kan læses i: Birkelund, Regner (red.). Omsorg, kald og kamp. Personer og ideer i sygeplejens historie, kapitel 9.: »Karen Johanne Nielsen«. København 2001.

⁵ EBA. Æ12. Esbjerg Kommunes Sygehus Arkiv. Katastrofeplan.

Aja Høy-Nielsen. Havnegade 69, 2. 6700 Esbjerg. Mail: ajahoy@hotmail.com. Født 1944, sygeplejerske. Har skrevet biografier til Dansk Kvindebiografisk Leksikon samt en række lokalhistoriske artikler.

Bøger: Sygeplejersker i en provins. Udg. af Dansk Sygeplejeråd 1999.

Emil Cold 1865-1953, læge i Esbjerg. Udg. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2006. Medforfatter af: Et hus i 100 år – Spangsbjerg 1908-2008. Udg. Region Syddanmark Psykiatricenter Vest 2008.